

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vilniaus Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 331-sahifa.
2026-yil, oktabr.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

KONSTANTIN IVANOVICH KURPAYANIDI

Green energy transition in Central Asia: capacity growth, technological diversification and system constraints.....11

TURSUNKULOVA GULCHIROY BURXONOVNA

Meva-sabzavotchilik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olishni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....24

MO'MINOV ABDUVALI AKBARALIEVICH, DJO'RAEV MUQIMJON YAQUBJONOVICH

Tritikale seleksiyasida molekulyar markerlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi: QTL, SSR, SNP va KASP yondashuvlari asosida.....30

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq yetishtirishda oqqanotga qarshi kimyoviy himoya tadbirlarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....43

SAYIPOV BEGZOD RAHIMOVICH

Valyuta kursi tebranishlari indeksini hisoblash va baholash.....53

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq ekinlarida o'rgimchak kanaga qarshi kimyoviy kurash choralarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....63

SHOMURODOV TOHIR BOYMUROD O'G'LI

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda aholi daromadlarining o'rni haqidagi nazariy yondashuvlar.....73

МУСТАФОКУЛОВА ЗАРИФА

Сравнительный анализ лидерства в условиях кризиса и роль молодых лидеров в развитии.....80

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, mazmuni va tasnifi.....87

RAXIMJONOVA SHOHSANAM BAXODIROVNA

Davlat-xususiy sheriklik asosida ijtimoiy soha infratuzilmasini rivojlantirishda "Value for Money" (VfM) baholash mexanizmini takomillashtirish.....95

QURBANOVA OYDIN TO'LQIN QIZI

Ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning integral ko'rsatkichini shakllantirish.....101

SADIKOVA SHOHIDA OBIDQUL QIZI

O'zbekistonda piyoz yetishtirishning iqtisodiy o'rni va samaradorligi.....108

XAKIMOV RASHID

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o'rni va samaradorligi.....119

TOJIMATOV IZZATBEK IKROMALI O'G'LI

Don mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida intellektual marketing strategiyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....133

SODIQOVA GAVHAR XAYRULLA QIZI

Xodimlarni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....142

ERGASHEV ASADBЕК ULUG'BEK O'G'LI, TURSUNOV G'YOS SUNNAT O'G'LI

Meva-sabzavotlarni qayta ishlashda hosil bo'ladigan ikkilamchi resurslarni biotexnologik qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.....148

RASULOV XAMIDJON YAKUBOVICH

Raqamli texnologiyalar va CRM tizimlarining kichik biznesdagi o'rni.....155

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarini buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning tahlili.....168

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ekonometrik baholash.....185

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholashning nazariy-metodologik asoslari.....192

MUHAMMADIEV NAUFALBEK AZIZXON O'G'LI

Elektron tijoratda sun'iy intellektdan foydalanishning kichik biznes savdo hajmiga ta'siri.....202

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ

Процедура нормирования частных показателей при оценке ресурсного потенциала аграрного сектора: сравнительный анализ методов и обоснование выбора.....210

XASANOVA RUXSORA RASULJON QIZI

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....223

UMAROVA XUSNORA DILMUROD QIZI

Orolbo'yi mintaqasida xizmat ko'rsatish korxonalarini moslashuvchan (adaptiv) boshqarishning ma'lumotlarga asoslangan modelini takomillashtirish.....229

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ, ХОЛБЕКОВ ЖУРЪАТ АБДИНАБИЕВИЧ

Теоретико-методологические основы оценки ресурсного потенциала аграрного сектора: концептуальный подход и методика интегральной оценки.....234

UMARALIYEV DIYORBЕК SHUKIRALI O'G'LI

Tomchilatib sug'orish texnologiyasini joriy etishning fermer xo'jaliklari xarajat va daromadlariga ta'siri: subsidiya samaradorligining iqtisodiy bahosi (2019–2025 yillar).....247

MIRAXMEDOVA KAMOLA

O'zbekistonda turizm korxonalarini strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....254

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekistonning xalqaro soliq tizimiga integratsiyasi: BEPS minimum standartlari va ularning milliy soliq siyosatidagi ahamiyati.....261

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash.....274

BAXADIR ADILCHAEV

Agroturizm qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va hududlarning barqaror rivojlanish vositasi sifatida.....283

XO'JAMOVA LATOFAT ASADULLAEVNA

Yashil iqtisodiyot sharoitida agrobiznesda innovatsion jarayonlarni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari.....290

BOZOROV BOBUR HAQBERDIYEVICH

Qurilishni moliyalashtirish samaradorligiga narx omillarining ta'sirini ekonometrik baholash.....297

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

Chegaralararo soliq munosabatlari: muammolar va rivojlanish istiqbollari.....307

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

O'zbekiston kimyo sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida mavsumiylikning moliyaviy barqarorlikka ta'siri: panel tahlil (2018–2026-yillar).....322

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Surxondaryo viloyatida anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....331

UO'K: 633.512,631.151.6

SURXONDARYO VILOYATIDA ANOR ISHLAB CHIQUARISH VA SOTISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Termiz davlat muhandislik va agrotekhnologiyalar
universiteti tayanch doktoranti

E-mail: irgashevabbos1994@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-2147-0480>

Annotatsiya. Ushbu maqolada anor yetishtirishning xususiyatlari va ahamiyati hamda anor yetishtirish va sotishni iqtisodiy baholash, narx shakllanishi va daromad taqsimotini chuqur tahlil qilish orqali fermerlar va mahalliu ishlab chiqaruvchilarning daromad ulushlarini aniqlash, eksport salohiyatini kuchaytirish, anor yetishtirish va uni sotishdagi daromad taqsimotini samarali tashkil etish takliflar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: anor, qiymat zanjiri, iqtisodiy baholash, narx, daromad taqsimoti, daromad ulushi, anor yetishtirish, anor sotish, dehqon va fermer xo'jaligi.

Аннотация. В данной статье представлены характеристики и значение выращивания граната, а также экономическая оценка выращивания и сбыта граната, ценообразования и распределения доходов, и предложены способы определения доли доходов фермеров и местных производителей, укрепления экспортного потенциала и эффективной организации распределения доходов в сфере выращивания и сбыта граната.

Ключевые слова: гранат, цепочка создания стоимости, экономическая оценка, цена, распределение доходов, доля доходов, выращивание граната, сбыт граната, фермер и ферма.

Abstract. This article substantiates proposals for strengthening export potential and effectively organizing income distribution in pomegranate cultivation and sales. It achieves this by examining the characteristics and significance of pomegranate cultivation, conducting an economic assessment of production and marketing, and performing an in-depth analysis of price formation and income distribution to determine the respective income shares of farmers and local producers.

Keywords: pomegranate, value chain, economic assessment, price, income distribution, income share, pomegranate cultivation, pomegranate sales, peasant and farm enterprises.

KIRISH

Anor hosili yig'im-terimidan keyingi yo'qotishlar miqdori natijaviy iqtisodiy qiymati jihatidan muhim sanaladi. Mahsulot qayta ishlashdan o'tib, eksport bozoriga chiqish jarayonini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Yo'qotishlarni kamaytirish uchun ishlab chiqarish bilan hosildan keyingi boshqaruvni integrasiyalash kerak.

Anor mahsulotlariga milliy va xalqaro bozorlarda yuqori talab mavjud. Shu bilan birga, yaxshi rivojlanmagan sotish tizimi dehqonlarni ular olishi mumkin bo'lgan potensial daromadlardan mahrum qilmoqda. Anorni xo'jalik darajasida qayta ishlash bunday muammolar yechimi uchun imkoniyat bo'lishi mumkin, ammo noto'g'ri va ilmiy asoslanmagan qayta ishlash sifat yo'qotilishiga olib keladi, bu esa yanada jiddiyroq muammo bo'lib, inson iste'moli uchun yaroqsiz bulishiga olib keladigan kasallik va zarakunandalar yuqtirishi mumkin.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, ularning assortimenti va eksport salohiyatini tubdan oshirishga alohida e'tibor berilmoqda. Shu bilan bir qatorda mamlakatimizda ham bir qator ilmiy izlanishlar va tadqiqot ishlari anorni turli usullarda saqlash texnologiyasi bo'yicha olib borilgan. Lekin anorni yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash bo'yicha ilmiy izlanishlar yetarli emas. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2022-2026 yillarga mo'ljallangan «Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari» tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan. Taraqqiyot strategiyasining 3-yo'nalishida ham «...qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga yetkazish»[1] masalalari alohida belgilab qo'yilgan. Bu o'rinda anorning agrobiologik va texnologik xususiyatlarini saqlanuvchanlik xususiyatlariga bog'liqligini o'rganish, shuningdek, saqlash jarayonidagi maqbul texnologik elementlarni hamda anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash ilmiy asoslash dolzarb hisoblanadi.

Anor yetishtirish qishloq xo'jaligi va iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning samaradorligini oshirish ahamiyat kasb etadi. Bu soha mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shish, aholining bandligini ta'minlash va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash imkonini beradi. Anor ishlab chiqarish va qauta ishlash uchun qulau tabiiu iqlim sharoitlari bo'lgan O'zbekistonda kuchli potensial resurs bazasiga ega. O'zbekiston mintaqalarining tuproq, iqlim sharoitlari anor ishlab chiqarishni sanoat darajasida tashkil etishga imkon beradi. O'zbekiston sharoitida anor yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlari esa nisbatan yangi yo'nalish bo'lib, mevalilik sohasidagi bir qancha tadqiqotlar tarkibida qisman o'rganilgan xolos. Anor plantatsiyalari qishloq joylarda sezilarli darajada bandlikni ta'minlash va daromad olish imkonini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari milliy va xorijiy olimlar hamda milliy mutaxassis-tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilmoqda.

Xorijiy olimlar Smith, J., Brown, L [2], Williams, K. [3], Jones, R., Wang, L. [4] kabilar anor yetishtirishning ahamiyatini o'rganishgan, ammo anor yetishtirishning samaradorligini oshirishning o'ziga xos tomonlari ushbu olimlar ishlarida chuqur o'rganilmagan.

Milliy olimlarimizdan Shadiev R., Ruzmetov B [5], Karimov S. [6] Baymetov K. I., Shreder YE. A., Axmedov SH. M., Qayimov A. Q. [7], Mirzayev M.M., Sobirov M.Q. [7], Rajametov SH., Normuratov I., Adilov X., Namozov I. [8] va boshqa olimlarning tadqiqotlari anor yetishtirishning ahamiyatining nazariy va uslubiy jihatlarini yoritilgan. Ushbu olimlarning ilmiy ishlaridan foydalangan holda anor

yetishtirishning ahamiyati va uning samaradorligini oshirish bo'yicha izlanishlar olib borilgan. Shu sababli zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash metodikasini takomillashtirish orqali uning samaradorligini oshirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida anor yetishtirish va sotishni iqtisodiy baholash yo'llari qiyosiy fikrlash, induksiya va deduksiya hamda abstraktsiya usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Surxondaryo viloyatining hududlarida anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari quyidagi bo'g'inlardan tashkil topgan:

1. Yetishtirish: Bu hududlarda anor yetishtirish ko'pincha iqlimi va tuproq sharoitlari mos bo'lgan joylarda amalga oshiriladi. Dehqonlar anor ko'chatlarini ekib, sug'orish, o'g'itlash, zararkunandalarga qarshi kurashish kabi zarur parvarishlarni amalga oshiradi.

2. Hosil yig'im-terimi: Mintaqada anorni yig'ish odatda 20-avgustdan boshlanib, anor to'liq pishgan kuz mavsumida amalga oshiriladi. A'naviy ravishda qo'lda yig'ish usullari qo'llaniladi, ishchilar daraxtlarga chiqib shoxlarni silkitib, yoki anorlarni qoqish uchun uzun tayoqlardan foydalanadi. To'kilgan anorlar teriladi va keyingi qayta ishlashga tayyorlanadi. Anor hosilini ertaroq, 20-30-avgust oralig'ida yig'ib-terib olinishi yuqori qiymatli ochiq rangdagi mag'iz olish imkonini bersa-da, bunda past qiymatli "puchak" mag'izlarni ulushi ham oshadi.

3. Yig'im-terimdan keyingi ishlov berish: yig'im-terimdan keyingi ishlov berish anorning qobig'ini tozalash, yuvish va quritishni o'z ichiga oladi. Tog'li hududlarda qobiqni archish uchun an'naviy usullardan foydalanish mumkin, masalan, yashil tashqi korpusni olib tashlash uchun yog'och bolg'acha yoki tosh tegirmonlardan foydalanish. Quritish odatda tabiiy ravishda, quyoshda quritish yoki yaxshi havolanadigan quritish xonalaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

4. Tayyorlash: hududlarda anorni tayyorlashda mahalliy savdogarlar yoki dehqonlardan anor yig'ib, ularni bozorlariga olib boradigan vositachilar jalb qilinishi mumkin. Yuk tashish usullari yuk mashinalari yoki tog'li yerlarda harakatlanish uchun mos keladigan boshqa transport vositalarini o'z ichiga olishi mumkin.

5. Qayta ishlash: anor qayta ishlanadi. O'lchov va mavjud uskunalarga qarab, bu qo'lda yoki mexanik chaqish mashinalari yordamida amalga oshirilishi mumkin. Ushbu bo'g'in odatda dehqonlar tomonidan emas, balki tayyorlovchilar tomonidan yollanma ishchilar yordamida amalga oshiriladi.

6. Qadoqlash: anor qayta ishlanganidan so'ng ular saqlash, tashish va tarqatish uchun qadoqlanadi. Qadoqlash materiallari har xil bo'lishi mumkin,

lekin tez-tez ishlatiladigan variantlar karton qutilar yoki plastik idishlarni o'z ichiga oladi. Qadoqlash anorni shikastlanishdan himoya qilish va tashish paytida sifatini saqlab qolish uchun mo'ljallangan.

7. Chakana savdo: Chakana savdo darajasida Surxondaryo viloyatining hududlaridagi anor mahalliy dehqon bozorlarida sotilishi mumkin. Ushbu savdo nuqtalari mahalliy iste'molchilarga ham, mahalliy mahsulotlarni sotib olishga qiziqqan sayyohlarga ham xizmat qiladi. Bundan tashqari, xaridorlarni jalb qilish uchun tog'da yetishtirilgan anorning o'ziga xos fazilatlari va kelib chiqishini targ'ib qilishga e'tibor qaratilishi mumkin.

8. Eksport: Surxondaryo viloyatidan anor eksport qilishda odatda bir nechta umumiy talablar qo'llaniladi: Sifat standartlari, qadoqlash va yorliqlash, fitosanitariya sertifikat, eksport litsenziyasi va hujjatlari, savdo kelishuvlari va tariflari.

Tadqiqot davomida Samarqand viloyatining tumanlarida hamda hududlarida anor yetishtiruvchilardan so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma o'tkazilgan dehqonlarning anordan foydalanish sxemasi shuni ko'rsatdiki, tovar mahsuloti salmog'i har bir xo'jalikdagi yalpi anor yetishtirishning 91,18 foizini tashkil qiladi. Yo'qotishlar jami anor mahsulotining 7,52 foizini tashkil qiladi. Yalpi anor mahsulotining atigi 1.3 foizi oilaviy iste'mol uchun saqlangan.

Sotish samaradorligi quyidagi o'lchovdan foydalangan holda hisoblab chiqilgan (1-formulaga qarang). Barcha xarajatlar va foyda qayta ishlovchi korxonalar xarid narxga qarab hisoblangan.

Sotish samaradorligi ko'rsatkichi, fermer tomonidan olingan sof foydani (OSF) umumiy sotish xarajatlariga (USX), jami sotish marjasiga (JMM) va sotish zarariga (SZ) nisbatan baholaydi. Bu ko'rsatkichni hisoblash, fermerning ishlab chiqarishdan keyingi jarayonlarda qanday daromad olishini va sotish zanjiri qanchalik samarali ekanligini o'lchashga yordam beradi.

Fermer tomonidan olingan sof foyda (OSF) — bu mahsulotning umumiy sotish narxidan barcha xarajatlar, soliqlar va chegirmalar chiqarib tashlangandan keyin fermerning qo'lida qoladigan sof miqdor yoki daromaddir. Bu qiymat fermer uchun mahsulotdan tushadigan sof foydani ifodalaydi.

Umumiy sotish xarajati (USX): Bu jarayonda tovarni iste'molchiga yetkazish uchun ketgan barcha xarajatlarni (transport, saqlash, reklama, va boshqa xizmatlar) o'z ichiga oladi. Umumiy sotish xarajati ko'paygan sari fermerning sof daromadi kamayishi mumkin.

Jami sotish marjasi (JSM): Bu ko'rsatkich, narxlarning butun sotish zanjiridagi oshishini ifodalaydi. Jami sotish marjasi yuqori bo'lsa, bu fermer narxining iste'molchiga yetkazilishida o'zgarish katta bo'lganini ko'rsatishi mumkin.

Sotish zarari (SZ): Bu ko'rsatkich, sotish jarayonida yo'qotilgan daromadni bildiradi. Sotish zarari ko'proq bo'lsa, bu mahsulot sotish zanjirida ko'p qiyinchiliklarga uchraganini anglatadi.

Sotish samaradorligi formulasi:

$$\text{Sotish samaradorligi} = \frac{\text{Fermer tomonidan olingan sof foyda (OSF)}}{\text{Umumiy sotish xarajati (USX)} + \text{Jami sotish marjasi (JSM)} + \text{Sotish zarari (SZ)}} \quad (1)$$

Bu formulaga asosan, fermer tomonidan olingan sof foyda (OSF) sotuv jarayonidagi xarajat va yo'qotishlarga bo'lingan holda, sotish jarayonining samaradorligini ifodalaydi.

1-jadval

So'rovnoma o'tkazilgan xo'jaliklarda anor hosili realizatsiyasi

Ko'rsatkichlar	Miqdor, tonna	Jamiga nisbatan %
Jami mahsulot	1740	100,00
Yo'qotishlar	130,8	7,52
Iste'mol	22,6	1,30
Tovar mahsulot	1586,5	91,18

Muallif tadqiqotlari asosida tayyorlangan.

Tadqiqot o'tkazilgan hududdagi ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini sotish uchun ikkita an'anaviy kanallardan foydalanganlar:

1-kanal: Dehqon → Tayyorlovchi → Qayta ishlovchi → Eksport

2-kanal: Dehqon → Tayyorlovchi → Eksport

Shuningdek, mahalliy dehqon bozorlarida kichik hajmlarda chaqilmagan anorni sotish amaliyoti ham kuzatildi. An'anaviy kanal bo'yicha mahsulot yetkazib berilganda, dehqonlar yetishtirgan mahsulotni chaqilmagan anor ko'rinishida qishloqlarda uyma-uy yurib to'plab chiqadigan vositachilarga sotadilar. Ular o'z navbatida mahsulotni chaqilgan yoki chaqilmagan ko'rinishda qayta ishlovchilarga sotadi. Takomillashtirilgan kanalda esa dehqonlar o'z mahsulotlarini to'g'ridan-to'g'ri qayta ishlovchiga sotadi: Dehqon → Qayta ishlovchi → Eksport.

Anor qiymat zanjirida mahsulotlarga qo'shimcha qiymat kiritish va qayta ishlash katta rol o'ynaydi. Ushbu zanjirni takomillashtirish unga qo'shimcha qiymat qo'shilishida va uni ishlab chiqarish va yetkazib berish zanjirining barcha bo'g'inlari bo'ylab teng taqsimlanishida muhim ahamiyatga ega.

Surxondaryo viloyatida anor yetishtiruvchilarning ko'pchiligi chekka hududlarda faoliyat ko'rsatadigan va bozorda kichik foyda bilan ishlaydigan dehqon xo'jaliklari toifasiga kiradi. Shu bilan birga, anorning eksporti uchun qiymat qo'shilishi yirik hajmdagi texnik vositalar va ishchi kuchini talab qiladi.

Sotish samaradorligi "fermer tomonidan olingan sof foydani (OSF)" sotish xarajatlari va yo'qotishlarga nisbatan hisoblash orqali o'lchanadi. Shu asosida ba'zi natijalar:

An'anaviy kanal: Fermerlarning sof daromadi pastroq, chunki vositachilar soni ko'p, har bir bo'g'inda qo'shimcha xarajatlar va yo'qotishlar samaradorlikni pasaytiradi.

Yetishtirish bosqichi xarajatlari pastroq, ammo daromad va qiymat qo'shish imkoniyatlari cheklangan. Qayta ishlash bosqichi esa yuqori qiymat yaratishga qaratilgan, lekin u ko'proq sarmoya va texnologik bilim talab qiladi (1-jadvalga

qarang). Har ikki bosqichni bir-birini to'ldiruvchi tarzda rivojlantirish va samaradorligini oshirish zarur.

Dehqon → Tayyorlovchi → Qayta ishlovchi → Eksport bo'g'inlarini quyidagicha tavsiflash mumkin:

An'anaviy kanal: Dehqonlar vositachilarga mahsulotni arzon narxlarda sotadi va sotish samaradorligi past, yo'qotishlar ko'proq.

2-jadval

Anor yetishtirish va qayta ishlash bosqichlarining iqtisodiy va sifat ko'rsatkichlari bo'yicha qiyosiy tahlili

Bosqichlar	Yetishtirish	Qayta ishlash
Boshlang'ich xarajatlar	Yerga ishlov berish, ko'chat ekish, sug'orish va o'g'itlash xarajatlari nisbatan past.	Xomashyo xaridi, texnologik uskunalar va qurilmalar xarajatlari yuqori.
Daromadlar	Mahsulotni qayta ishlovchilarga sotib yaxshi daromad olish mumkin.	Eksport orqali yuqori narxlarda sotish imkoniyati bor, lekin yuqori xarajatlari sababli sof foyda past.
Muammolar	Hosil sifatining pastligi va yo'qotishlar asosiy muammo hisoblanadi.	Sertifikatlashtirish, xalqaro talablarni bajarish va kredit tizimidagi qiyinchiliklar asosiy to'siqlar.
Qo'shilgan qiymat	Mahsulotga qo'shilgan qiymat nisbatan kam.	Mahsulotga qayta ishlash orqali sezilarli qiymat qo'shiladi, ayniqsa eksport jarayonida.
Qiyosiy samaradorlik	An'anaviy sotish tizimida vositachilar tufayli daromad past.	Takomillashgan tizimda to'g'ridan-to'g'ri qayta ishlovchilar bilan ishlash samaradorlikni oshiradi.
Mahsulot sifati	Hosilni noto'g'ri yig'ish va saqlash sifatini pasaytiradi.	Sifat nazorati orqali mahsulot xalqaro talablarga moslashtiriladi.
Xarajatlar	Sug'orish, o'g'itlash va yig'im-terim xarajatlari nisbatan past.	Sertifikatlashtirish, qadoqlash va eksport xarajatlari yuqori.

Manba: muallif hisob-kitobi va intervyu natijalariga asoslangan.

Takomillashgan kanal: Dehqonlar qayta ishlovchilarga mahsulotni bevosita yetkazib beradi shuningdek sifat nazorati yaxshiroq, sotishdagi yo'qotishlari kamroq.

XULOSA

Tahlillarga asoslanib, biz quyidagi takliflarni ilgari surishimiz mumkin:

An'anaviy kanaldan bosqichma-bosqich voz kechishlari va fermerlar mahsulotlarini qayta ishlovchilarga to'g'ridan-to'g'ri sotishi lozim. Bu nafaqat sof daromadni oshiradi, balki sotish samaradorligini ham yaxshilaydi. Qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirish va hududlarda qayta ishlash korxonalarini ko'paytirish, ularni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash muhim.

Anor yetishtiruvchilarni o'qitish dasturlarini tashkil etish va kadrlar salohiyatini rivojlantirishga ko'maklashish lozim. "Ishlab chiqarishni qo'llab quvvatlash" doirasidagi tadbirlarning aksariyati bevosita anor ishlab chiqarish tizimiga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilmaydi. Ushbu tadbirlar birinchi navbatda

bog'dorchilik ekinlari maydoni va hosildorligini oshirishga qaratilgan bo'lsada, faqat cheklangan miqdordagi tashabbuslar mintaqada anor yetishtirishni rivojlantirishga qaratilgan.

Qo'shilgan qiymat hisobiga anor yetishtirishning eksport marketingi bilan integrasiyalashuvi mahsulotni ichki va jahon savdosida salohiyatidan foydalanishga yordam beradi. Bundan tashqari, ushbu sohalardagi tadqiqotlar sifatni yaxshilash katta samara beradi. Sifatni yaxshilashga alohida e'tibor qaratilishi ham jahon bozorlarida anor mahsulotlarining yaxshiroq narxlarda sotishga yordam beradi.

Ishlab chiqaruvchi va hududlar darajasida kichik qayta ishlash bo'linmalarini tashkil etish kerak. Bundan tashqari, hukumat fermerlar va xususiy anor qayta ishlovchi korxonalarini arzon va oson kredit bilan ta'minlash uchun turli institutlarni kuchaytirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmoni.
2. Smith, J., & Brown, L. (2019). Nut value chain: An international perspective. *Journal of Agriculture Economics*, 15(4), 345-360.
3. Williams, K. (2021). Economics of the nut production chain. *Agricultural Economics Review*, 12(2), 240-255.
4. Jones, R., & Wang, L. (2018). Value Chain Analysis in Nut Agriculture: A Focus on Emerging Markets. *International Journal of Agricultural Research*, 14(3), 275-290.
5. Shadiev, R., & Ruzmetov, B. (2021). Mahsulotlar Qiymat Zanjirini Takomillashtirish Yondashuvlari: Anor Ishlab Chiqarish Misolida. *O'zbekiston Iqtisodiy Tadqiqotlar Jurnali*, 11(2), 120-130.
6. Karimov, S. (2022). O'zbekistonda anor yetishtirishning iqtisodiy rivoji va qiymat zanjiri tahlili. *O'zbekiston Qishloq xo'jaligi Jurnali*, 19(1), 45-55.
7. Байметов К. И., Шредер Е. А., Ахмедов Ш. М., Қайимов А. Қ. Анорни фермер хўжаликларида кўпайтириш технологияси. – Тошкент. 2015.
8. Ражаметов Ш., Нормуратов И., Адилов Х., Намозов И. Мева, резавор мева ва ток кўчатзорларини ташкил этиш. Тошкент. "Baktria press", 2018. – б. 11-80.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688